

УДК 94(477.81):355.486.089[016.1]:"1945/1948"

ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПІЛЛЯ УНРА НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Ярослав АНТОНЮК

Галузевий державний архів Служби безпеки України,
вул. Золоторітська 7, 01601, Київ, Україна

У статті проаналізовано діяльність підпілля Української народно-революційної армії на території України у післявоєнний період. З'ясовано, що помітних результатів у організації роботи вдалося досягти лише у шести районах півночі Рівненської обл. Саме на цих теренах упродовж 1945–1948 рр. діяла підпільна мереж "7-ї Північної групи УНРА". Їй вдалося утворити референтури: політичну, господарську, зв'язку, розвідувальну та військову. Головні зусилля "7-ї Північної групи УНРА" спрямовувалися на організаційну та пропагандистську діяльність. Крім того "бульбівці" намагалися налагодити співпрацю із ідеологічно близькими "бандерівцями". Однак, внутрішні усобиці на місцевому рівні її унеможливили. Незважаючи на незначні масштаби діяльності підпілля УНРА у післявоєнний період, за повної ізоляції та відсутності ресурсів, їм вдалося на кілька років реанімувати свою організацію.

Ключові слова: підпілля УНРА, ОУН, "Комітет 7-ї Північної групи", референтури, "бульбівці", Тарас Боровець, "бандерівці", Рівненщина, Львів.

Післявоєнний період діяльності підпілля прибічників Тараса Боровця – "Бульби" на території України через низку обставин опинився поза увагою істориків. Опираючись переважно на документи, більшість з яких ще не було уведено до наукового обігу, спробуємо заповнити згадану прогалину у наукових дослідженнях українського визвольного руху.

Із наближенням лінії фронту більшість керівників Української народно-революційної армії (УНРА) виїхало на Захід, де планували продовжити боротьбу з радянською владою. Перед підпільниками, що залишилися в Україні, Т. Боровець поставив два головні завдання: вирвати місцеве населення з-під впливу "бандерівців" і готувати антирадянське повстання, що мало розпочатися одночасно з новою війною Радянського Союзу проти країн Заходу¹.

Активізація діяльності "бульбівського" підпілля припадає на весну 1945 р. Матеріали органів держбезпеки засвідчують, що саме у цей період уродженцем Рівненщини "Орелюком" було створено "Комітет УНРА в Україні", діяльність якого поширювалась на Рівненську, Волинську, Житомирську, Львівську, Станіславську, Вінницьку, Київську та Запорізьку області. Однак, ймовірно, територіальні мережі діяльності УНРА спеціально перебільшувалися органами спецслужб з метою продемонструвати масштабність операційної роботи. Аналіз

¹ Володимир Сергійчук і Станіслав Сердюк, *Тарас Бульба-Боровець. Документи. Статті. Листи* (Київ: КПП Сергійчук М. І., 2011), 347.

документів, свідчить, що більш-менш помітних організаційних успіхів “Комітет” досяг лише на півночі Рівненщини, де він отримав назву “7-ма Північна група УНРА”².

Першим її політичним провідником став Петро Кудра (“Одинець”)*. Після його виїзду у травні 1945 р. до Львова, місце керівника зайняв Степан Гожий (“Горькавий”)**³. Військову референтуру очолив Олексій Никитенко (“Чубатий”)*, політичну – Григорій Кудра (“Ярема”)**, розвідки та контррозвідки Трифон Дідух (“Мирон”)***, господарчу – “Горькавий” (тимчасово), зв’язку – “Гайдук”⁴.

Територіально “7-ма Північна група УНРА” охопила підпільною мережею шість районів Рівненщини⁵. Керівником УНРА в Здолбунівському р-ні був Степан

² Матеріали щодо керівництва і контролю за агентурно-оперативною роботою УКДБ Рівненської обл. відносно “бульбівців”, 14 квітня 1954 р. – 14 квітня 1956 р., Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ), ф. 2, оп. 9, спр. 3, арк. 198.

* Кудра Петро Михайлович (“Одинець”), 1911 року народження, уродженець м. Степань Рівненської обл. З 1938 р. очолював Українську Народну-Демократичну Партію (УНДП) в Степанському р-ні. Восени 1939 р. нелегально перейшов кордон на станції Майкін біля Білостока. Прибув до Варшави, а звідти до м. Холма. На пропозицію Тараса Боровця вступив у травні 1940 р. до товариства “Українського мистецтва”. Був одним із соратників “Тараса Бульби”. Користувався псевдом “Довбаний”. Весною 1941 р. працював у книжковому магазині у м. Холм. Взимку 1942 р. за його завданням зайняв посаду заступника старости Березнівської волосної управи. Мобілізований у жовтні 1943 р. до загону групи “Заграва” УПА–Північ. Діяв на Сарненщині. Мав псевдо “Атинець”. Весною 1944 р. дезертирував з УПА та повернувся додому.

** Гожий Степан Іванович (“Горькавий”, “Верещака”), 1921 року народження, уродженець хутора Труді Степанського р-ну Рівненської обл. Походив з родини українських лютеран. Навчався у Рівненській, Луцькій, Яворівській, Коломийській гімназіях. Рідний брат Михайло працював надрайонним провідником ОУН. З літа 1940 р. співпрацював з Тарасом Боровцем. Після війни здобув педагогічну освіту. Працював вчителем фізики та математики в середній школі с. Малинськ Березнівського р-ну Рівненської обл. Арештований 18 вересня 1948 р. УМДБ Рівненської обл. Засуджений 13 серпня 1949 р. ОН при МДБ СРСР до 25 років таборів. Покарання відбував в Карлазі. Після звільнення оселився в м. Караганда. Реабілітований 14 вересня 1992 р. 1998 р. виїхав до сина в США.

³ Йосип Пацула і Євген Шморгун, *Повстанський рух отамана Бульби-Боровця. Дослідження, спогади, документи* (Рівне: Азалія, 1998), 76.

* Никитенко Олексій Якимович (“Чубатий”), 1922 року народження, уродженець хутора Конотоп Степанського р-ну Рівненської обл. З 1943 р. в підпіллі УНРА. Студент Львівського медінституту.

** Кудра Григорій Михайлович (“Ярема”), 1916 року народження, уродженець хутора Погулянка, мешканець хутора Конотоп Степанського р-ну Рівненської обл. Арештований 18 вересня 1948 р. УМДБ Рівненської обл. Засуджений ОН при МДБ СРСР від 13 серпня 1949 р. до 25 років таборів. Звільнений 9 липня 1956 р. Реабілітований.

*** Дідух Трифон Артемович (“Мирон”, “Запізнілий”, “Торобей”, “Сухар”), 1928 року народження, уродженець с. Золотолин Деражненського р-ну Рівненської обл. Видавав себе за переселенця з Польщі.

⁴ Кримінальна справа Гожого Матвія Григоровича, 7 липня 1947 р. – 31 березня 1949 р., Архів Управління Служби безпеки України (далі – Архів УСБУ) у Рівненській області, ф. 5, спр. 10349, т. 2, арк. 185.

⁵ ГДА СБУ, ф. 2, оп. 9, спр. 3, арк. 198.

Мойсієць (“Сіач”)*, у Костопільському р-ні – Матвій Гожий**, у Дубенському р-ні – Марія Бондарець, у Деражненському р-ні – Павло Дідух***. З розвитком підпільної мережі, планувався поділ на підрайони і станиці. Так, наказом 418/45 від 4 лютого 1945 р. керівником Стиденського району УНРА “Міжлісся” призначили Трихона Дідуха (“Мирона”****). Його район поділявся на два підрайони – “Лівобережжя” на чолі з Петром Степанчуком (“Нечаєм”) і східний – “Правобережжя”, який очолив Федір Бородавка (“Беркут”)⁶.

2 вересня 1945 р. на терені “Лівобережжя” відбулося перше засідання “Комітету 7-ї Північної групи УНРА” під головуванням “Горькавого”. У ході засідання було затверджено “Зобов’язання” члена УНРА. Зокрема, текст “Зобов’язання” повідомляв: “Я свідомо і добровільно вступаю в члени борців-революціонерів за волю нашого народу, клянусь перед Богом, Батьківщиною і товаришами по справі, що в боротьбі за звільнення України від усіх загарбників та їх агентів–прислужників не пошкодую своїх сил, здоров’я, крові, а в разі потреби і життя. Тому всі доручення і рішення своїх зверхників буду виконувати точно і сміливо. Суворо тримати підпільну конспірацію своїх товаришів, свято берегти таємницю, хоч би прийшлося вмерти від рук катів українського народу. В чому допоможи мені, Боже!”. Учасники наради написали лист до керівництва УНРА за кордоном. У повідомленні містився проект печатки Комітету.

Учасники засідання обговорили звіт про виконану роботу. Зазначалось, що головним завданням Комітету має стати проведення агітаційної діяльності серед населення. У ході засідання було заплановано у термін до 1 січня 1946 р. забезпечити “організаційну мережу” районів (провідник та районний військовик) інструкціями і призначити у кожному селі “політичного провідника”, який повинен

* Мойсієць Степан Петрович (“Сіач”), 1919 року народження, уродженець с. Золотолін Деражненського р-ну Рівненської обл. З березня 1943 р. під псевдом “Мрія” служив чотовим в сотні поручника УНРА “Мухи”. Влітку 1943 р. повернувся додому. Працював медфельдшером. З 1944 р. завідувачем районним відділом охорони здоров’я, а з 1945 р. – головою районної ради Осовіахіма в Здолбунівському р-ні.

** Гожий Матвій Григорович, 1925 року народження, уродженець хутора Труди Степанського р-ну Рівненської обл. Працював вчителем початкової школи. Арештований 22 жовтня 1948 р. УМДБ Рівненської обл. Засуджений ОН при МДБ СРСР 13 серпня 1949 р. до 10 р. таборів. Помер 22 листопада 1949 р. Реабілітований висновком прокуратури Рівненської обл. від 14 вересня 1992 р.

*** Бондарець Марія Герасимівна, 1926 року народження, уродженець с. Теслугів Козинського р-ну Рівненської обл. Закінчила Дубенське педагогічне училище. Навчалася на другому курсі Кременецького вчительського інституту. Арештований 4 листопада 1948 р. УМДБ Рівненської обл. Засуджена ОН при МДБ СРСР від 13 серпня 1949 р. до 10 років таборів. Звільнена 12 серпня 1955 р. Реабілітована 17 квітня 1992 р.

**** Дідух Павло Артемович, року народження, уродженець с. Золотолін Деражненського р-ну Рівненської обл. Арештований 19 жовтня 1948 р. УМДБ Рівненської обл. Засуджений ОН при МДБ СРСР 13 серпня 1949 р. до 10 років таборів. Звільнений 30 квітня 1954 р. Реабілітований 31 серпня 1992 р.

⁶ Сергійчук і Сердюк, *Тарас Бульба-Боровець. Документи. Статті. Листи*, 266.

був організувати зв'язок між селами та районним центром. Для виконання цього завдання рекомендувалося призначити “міжзвітних зв'язкових” з-поміж жінок. Також “політичний провідник» повинен був підбирати й рекомендувати “військового коменданта” свого села. Останній зобов'язувався вести підготовку військових кадрів і облік військового майна.

Учасники наради констатували необхідність посилення видавничої роботи референтурою пропаганди і зобов'язали військову референтуру посилити у районах військову підготовку. Військові підрозділи планувалось поділити на “чоти” і “рої”. Господарська референтура мала забезпечити матеріальну підтримку роботи інших референтур, зокрема, здійснити підготовку до зими, облаштувати сховища взуття, одягу, продовольства. Підрозділу “Державна охорона”, на який покладалися функції служби безпеки, давалось розпорядження створити районні відділи, а в їх складі організувати підрозділи розвідки і контррозвідки, які повинні були відстежувати події в терені. Членам УНРА заборонялося співпрацювати з “бандерівцями”. Учасники постановили, що засідання “Комітету” будуть відбуватися через кожні два місяці, а у випадку надзвичайних ситуацій – за необхідності⁷.

Реалізуючи завдання, поставлені керівництвом “Комітету”, 10 лютого 1946 р. референтура пропаганди випустила карикатуру, що стосувалась виборів до Верховної Ради СРСР, а Петро Кінда* виготовив за завданням “Орелюка” фіктивні печатки і штампи радянських установ⁸.

Члени “Комітету” для розгортання антирадянської діяльності, незважаючи на колишні конфронтаційні відносини “бульбівців” і “бандерівців”, намагались встановити контакти з підпіллям ОУН. Так, провідник Костопільського надрайону ОУН Івана Кроля (“Зінько”)* повідомляв, що влітку 1947 р. до станичного

⁷ Сергійчук і Сердюк, *Тарас Бульба-Боровець. Документи. Статті. Листи*, 286–290.

* Кінда Петро Максимович, 1928 року народження, уродженець с. Мале Вербче Сарненського р-ну, мешканець с. Анилівка Деражненського р-ну Рівненської обл. Працював вчителем початкової школи с. Постійне Деражненського р-ну Рівненської обл. З початку 1945 р. учасник УНРА. Закінчив 1946 р. Костопільське педагогічне училище. Арештований 17 липня 1948 р. УМДБ Рівненської обл. Засуджений ОН при МДБ СРСР від 13 серпня 1949 р. до 10-ти років таборів. Реабілітований 22 квітня 1992 р.

⁸ Сергійчук і Сердюк, *Тарас Бульба-Боровець. Документи. Статті. Листи*, 347–348.

* Кроль Іван Федорович (“403”, “55”, “Зінько”, “Клим”, “Код”, “Лев”, “Остап”, “Семен”, “Сова”, “Чорнота”), 1918 року народження, уродженець с. Великі Селища Березнівського р-ну Рівненської обл. З літа 1941 р. служив в УНРА. Влітку 1943 р. перейшов в УПА. Очолив господарчу референтуру Людвипільського районного проводу ОУН. З листопада 1943 р. провідник Людвипільського військового району УПА. З травня 1945 р. провідник Костопільського надрайону ОУН. Перейшов у листопаді 1945 р. на сторону опозиційного Крайового провідника Степана Янішевського – “Далекого”. З червня 1946 р. організаційний референт опозиційного Крайового проводу “Одеса”. Керував роботою в північних районах Рівненської обл. Восени 1949 р. приїжджав на територію Волинської обл. для переговорів з провідником ОУН на ПЗУЗ Василем Галасою. Після цього приєднався до його структур. Загинув 13 травня 1951 р. в засідці відділу 2-Н УМДБ Рівненської обл. біля с. Корчин Костопільського р-ну Рівненської обл.

с. Золотолин Костопільського р-ну прийшло троє нелегалів, які представилися “бульбівцями”. Прибулі заявили, що готові співпрацювати з місцевим оунівським підпіллям, мають зв’язок із Закардонним центром і на підтвердження цього дали йому листівку виготовлену в типографії. За результатами зустрічі керівник Крайового проводу ОУН Степан Янішевський (“Далекий”) наказав “Зіньку” встановити зв’язок з даними “бульбівцями”⁹. Однак, налагодити співпрацю не вдалося. 20 червня 1948 р. у сутичці з боївкою ОУН загинув станичний УНРА с. Золотолин Устим Жданюк, якого оунівці запідозрили в співпраці з співробітниками МДБ. У помсту за смерть У. Жданюка, ввечері 27 червня 1948 р. боївкою УНРА було вбито двох учасників підпілля ОУН з Золотолина – Миколу Янчука і Кіндрата Хаменюка¹⁰. Ці вбивства унеможливили подальшу співпрацю двох сил у районі.

Визначальними для діяльності “7-ї Північної групи УНРА” стали події 1946–1947 рр., що розгорнулися у Львові. Весною 1946 р. Петро Кудра прибув до Львова, де, влаштувався працювати товарознавцем до обласної контори колгоспного будівництва. Його завданням було налагодити контакти з колишнім полковником УНР Іваном Литвиненком. Крім того, 8 червня 1947 р. П. Кудра отримав від “Орелюка” (через зв’язкового “Стрибуна”) пропагандистські листівки “За що ми боремося!”, “Український народ”, “Відозва до українців”¹¹, які мав поширювати серед населення. Для налагодження видання агітаційних матеріалів П. Кудра отримав завдання придбати в Львові не менш як 10 кг типографського шрифту. На його прохання сусід по квартирі, поляк Бартолемей Фалат*, роздобув поліграфічні матеріали.

Згадані заходи стали відомі радянським органам держбезпеки і 27 червня 1947 р. П. Кудра і Б. Фалат були арештовані УМДБ Львівської обл. Через два дні арештували студента Львівського медінституту Олексія Никитенка¹². У ході операції 18 липня 1948 р. оперативною групою МДБ було ліквідовано “боївку УНРА” Деражненського р-ну з дев’яти чоловік на чолі з Павлом Дідухом¹³. Впродовж вересня-жовтня 1948 р. УМДБ Рівненської обл. затримало Степана Гожого, Марію Бондарець, Степана Мойсійця, Антона Жданюка*,

⁹ Кримінальна справа Янішевського Степана Павловича, 28 серпня 1948 р., ГДА СБУ, ф. 5, спр. 67426, т. 2, арк. 225–226.

¹⁰ Копії спецповідомлень Деражненського райвідділу МДБ, 1 січня – 20 листопада 1948 р., Державний архів Рівненської області, ф. 10, оп. 7, спр. 3, арк. 45–46, 75–76.

¹¹ ГДА СБУ, ф. 2, оп. 9, спр. 3, арк. 198.

* Фалат Бартолемей Іванович, мешканець м. Львова. Учасник підпілля Армії Крайової. Арештований у березні 1945 р. УМВС Львівської обл. Вилучено велику кількість гербових печаток та штампів радянських установ, бланки евакуаційних листів та хімікати для виготовлення фіктивних документів. Покарання відбував на станції Інта, Комі АРСР. Звільнений 5 квітня 1947 р.

¹² Архів УСБУ у Рівненській області, ф. 5, спр. 10349, т. 2, арк. 351.

¹³ Сергійчук і Сердюк, *Тарас Бульба-Боровець. Документи. Статті. Листи*, 352.

* Жданюк Антон Іванович, 1928 року народження, уродженець с. Золотолин Деражненського р-ну Рівненської обл. З літа 1941 р. навчався в Степанській гімназії. З березня 1943 р. стрілець в сотні поручника УНРА “Мухи”. Після її роззброєння влітку 1943 р. повернувся додому.

Миколу Наливайка* та інші¹⁴. У Рівненському педагогічному інституті було арештовано групу УНРА з чотирьох осіб на чолі з Миколою Боришкевичем* і групу з п'яти осіб в Костопільській педшколі¹⁵. Загалом у справі “7-ї Північної групи УНРА” було затримано 28 осіб¹⁶.

За показами заарештованих у серпні 1947 р. у схроні в лісі біля хутора Погулянка Степанського р-ну співробітники МДБ вилучили гвинтівку СВТ № 3652 1942 р. випуску, два магазина до неї, 29 патронів, два диски до автомата ППШ і 56 патронів до нього. 7 жовтня 1948 р. в іншому схроні на хуторі Погулянка було виявлено два ручних кулемети і три магазини до нього, дві гвинтівки російського взрця та 36 патронів. Крім того, працівники радянської спецслужби знайшли архів “7-ї Північної групи УНРА”. Серед виявлених матеріалів були дерев'яна кругла печатка із тризубом в центрі та написом по колу “7-ма Північна група УНРА”, дерев'яний прямокутний штамп із написом “Головна Команда Північної групи № 7. 1945 р.”, протокол першого засідання “Комітету” від 2 вересня 1945 р., “Інструкція до організації районів”, “Зобов'язання”, щоденник за лютий – травень 1945 р., 120 листівок “Український народє!”, виготовлених типографським способом і датованих 30 жовтня 1945 р.¹⁷

13 серпня 1949 р. відбувся суд над учасниками “7-ї Північної групи УНРА”. За вироком Особливої Наради при МДБ СРСР усі підсудні були засуджені до тривалих термінів ув'язнення – від 10-ти до 25-ти років таборів¹⁸.

Незважаючи на розгром органами МДБ останніх осередків підпілля УНРА, розшук колишніх “бульбівців” продовжувався. Територіально він не обмежувався лише західними областями УРСР. За даними агента КДБ “Шестакова” від 24 липня 1954 р. на території Донецької обл. переховувався колишній сотенний

Працював вчителем школи с. Зносичі. Арештований 19 листопада 1948 р. УМДБ Рівненської обл. Засуджений ОН при МДБ СРСР від 13 серпня 1949 р. до 10-ти років таборів. Звільнений 12 квітня 1956 р. Реабілітований 23 березня 1992 р.

* Наливайко Микола Григорович, мешканець Степанського р-ну Рівненської обл. Член “Комітету 7-ї Північної групи УНРА”.

¹⁴ *Реабілітовані історією. Рівненська область* (Рівне: ПП ДМ, 2014), кн. 4, 142, 344–345.

* Боришкевич Микола Олексійович, 12 серпня 1925 року народження, уродженець хутора Боришкевичівка біля с. Мале Вербче Степанського р-ну Рівненської обл. Працював вчителем початкової школи. Навчався на другому курсі філологічного відділення Рівненського вчительського інституту. Мешкав у м. Рівне на вул. Східна, 21. Арештований 14 листопада 1947 р. УМДБ. Засуджений 25 березня 1948 р. ВТ військ МВС Рівненської обл. до 25 років таборів. Звільнений 14 серпня 1956 р. Реабілітований 24 лютого 1992 р.

¹⁵ Архів УСБУ у Рівненській області, ф. 5, спр. 10349, т. 2, арк. 443.

¹⁶ Матеріали щодо керівництва і контролю за агентурно-оперативною роботою УКДБ Рівненської області відносно “мельниківців”, 20 листопада 1953 р. – 25 січня 1956 р., ГДА СБУ, ф. 2, оп. 9, спр. 4, арк. 127.

¹⁷ Архів УСБУ у Рівненській області, ф. 5, спр. 10349, т. 2, арк. 367–368.

¹⁸ *Реабілітовані історією. Рівненська область* (Рівне: ПП ДМ, 2013), кн. 3, 312, 335–336.

“Поліської Січі” Михайло Рибачок*, а в Алуштинському р-ні Кримської обл. – Петро Боярчук**¹⁹.

Загалом, згідно даних КДБ від 1 листопада 1954 р., на території Рівненської обл. перебувало на обліку 250 колишніх “бульбівців”²⁰. Зокрема, у Соснівському р-ні – 80 осіб, Рокитнівському – 74, Клесівському – 39, Степанському – 20 і разом у Сарненському, Березнівському, Тучинському, Гошанському та Межиріцькому – 41. Серед них, у Соснівському р-ні проживали двоюрідні брати і сестри Т. Боровця. У Рафалівському р-ні мешкав брат Петра Смородовського* – Микола, а у Дубенському – його сестра. У Клесівському р-ні мешкала сім’я Володимира Комара**²¹. Всього в оперативній “розробці” перебували 38 осіб, зокрема, за справами-формулярами – 29, розшуковим справам – 6 і справами попередньої оперативної перевірки – 3. По лінії

* Рибачок Михайло Олексійович (“Кваша”), 1898 року народження, уродженець смт Соснове Березнівського р-ну Рівненської обл. Командир сотні Людвипільського куреня “Поліської Січі” у чині бунчужного. Згодом підвищений до чину хорунжого. Виконував обов’язки старшини із спеціальних доручень Головної команди УНРА. Брав участь у переговорах з червоними партизанами. Схоплений 19 лютого 1943 р. червоними партизанами в лісі біля с. Межиріччя Корецького р-ну Рівненської обл. Розстріляний, тіло викинуто до колодязя. Похований в с. Топча Корецького р-ну.

** Боярчук Петро Себастьянович, 1902 року народження, уродженець смт Клесове Рівненської обл. Чотовий “Поліської Січі”.

¹⁹ ГДА СБУ, ф. 2, оп. 9, спр. 3, арк. 1–3.

²⁰ ГДА СБУ, ф. 2, оп. 9, спр. 4, арк. 335–336.

* Смородський Петро Володимирович, 1891 року народження, уродженець с. Рафалівка Володимирецького р-ну Рівненської обл. Закінчив інженерно-механічну школу. Завідувач технічної частини Київської авіаційно-автомобільної майстерні (1914–1917). З 12 травня 1918 р. урядовець 1-го рангу загального відділу Військового міністерства Української Держави. Головний військовий журналіст Військового міністерства Української Держави, а згодом УНР (1 серпня 1918 – 1919). Станом на 4 серпня 1920 р. – начальник загальної частини Головної мобілізаційно-персональної управи Військового міністерства УНР. Станом на 18 червня 1921 р. – начальник канцелярії Військового міністерства УНР. Емігрував до Польщі. Закінчив Лісову школу у Варшаві та відділ агрономії Вищого технічного інституту у Парижі. Працював інженером-агрономом у Сарненському повіті. З осені 1937 р. спеціаліст молочарні в с. Рафалівка. З 27 січня 1940 р. агроном земельного відділу Рафалівського р-ну. Арештований весною 1940 р. органами НКВС. Втік з-під арешту та переховувався в Карпатах. З літа 1941 р. працював повітовим агрономом у м. Сарни. З 26 вересня 1941 р. служив в “Поліській Січі”. Призначений 16 листопада 1941 р. радником штабу у ранзі полковника. Внаслідок конфлікту між УНРА та ОУН(б) виїхав 1943 р. до Рівного. Працював інженером-агрономом. Згодом переїхав до Львова, а звідти до м. Стрий. Виїхав на початку 1944 р. до Австрії. Емігрував 1949 р. до США. Оселився в м. Пасейк. Помер після 1977 р.

** Комар Володимир Дем’янович (“Рогатий”), уродженець смт Клесів Сарненського р-ну Рівненської обл. Працював на гранітних кар’єрах. З липня 1941 р. працював у земельному відділі райуправи. Під час збору податків у с. Чудель Березнівського р-ну перейшов на сторону УНРА, де очолював штаб. Згодом служив комендантом поліції Клесовського р-ну. Вбитий влітку 1943 р. радянськими партизанами в с. Чудель.

²¹ ГДА СБУ, ф. 2, оп. 9, спр. 3, арк. 305–306.

“бульбівців” при УКДБ Рівненської обл. у 1954 р. працювало 54 агенти, до яких у 1955 р. долучилося ще сім інформаторів²².

Отже, діяльність “7-ї Північної групи УНРА” була одним із феноменів української визвольної боротьби післявоєнного періоду. Не маючи зв’язків із керівництвом за кордоном, жодного фінансування і достатніх людських ресурсів учасникам Групи вдалося розгорнути власну підпільну мережу й деякий час продовжувати боротьбу за українську державність.

UPRA UNDERGROUND ACTIVITY ON UKRAINE TERRITORIES IN THE POST-WAR PERIOD

Yaroslav ANTONIUK

Branch State Archive of the Security Service of Ukraine,
7 Zolotovoritska str., 01601, Kyiv, Ukraine

The main idea of the article is to focus on the less studied issue of the Ukrainian liberation movement in the post-war period which is the underground activity of the Ukrainian People’s Revolutionary Army (UPRA) or “bulbivtsi” as they were usually called on behalf of the unchanging leader of Taras Borovets – “Bulba”.

It was observed that with the approach of the Red Army, most of the leaders of the UPRA moved to Germany. While being in exile they planned to continue the national liberation struggle. The ordinary underground members remaining in Ukraine had faced two main tasks set by the leadership of the UPRA: to diminish the influence of the “Bandera” on the local population and to prepare an ant-Soviet uprising, which should have begun simultaneously with the new war of the Soviet Union against the West.

In the post-war period the activity of ‘bulbivtsi’ was documented by the units of the People’s Commissariat of Internal Affairs in the Volyn, Zhytomyr, Lviv, Stanislav, Vinnytsia, Kyiv and Zaporizhzhia regions. Notwithstanding, they achieved more or less noticeable results in their organizational activity only in six northern regions of the Rivne region. These were the very territories where “the 7th North group of UPRA” emerged at the beginning of 1945. It predominantly relied on a small, well-conspired organizational network which was created in former times of the German occupation. During rather a short period of time “bulbivtsi” managed to develop the official documentation of their organization – statutes, oath, instructions for chiefs of various levels, and others.

During the spring of 1945, along with the “the 7th Northern Group of the UPRA”, 5 sub-divisions were created: political, economic, communication, intelligence and military. Their main efforts were directed at organizational activity and propaganda. They campaigned against the elections to the Supreme Soviet of the Soviet Union. They also arranged functioning of the underground typography in 1946 and produced bogus common state seals and stamps of state institutions.

In spite of an old-established hostility, the ‘bulbivtsi’ tried to establish cooperation with the regional leadership of “Odesa”, a group which was ideologically close, in opposition and also was in a conflict with the rest part of the “banderivtsi”. Although, conflicts on a local level made it impossible. In the spring of 1946 in Lviv, the “7th Northern Group of UPRA” representative tried to get in touch with the Government of the Ukrainian People’s Republic in exile. However, that trial did not succeed

²² ГДА СБУ, ф. 2, оп. 9, спр. 3, арк. 262.

as well. Finally, the “7th North Group of UPRA” was forced to operate in isolation from other anti-Soviet underground movements.

During 1947–1948, the Ministry of State Security employees conducted series of “bulbivtsi” arrests in Lviv and on the territory of Rivne region. In the course of those activities, a small sabotage-terrorist group “7th Northern Group of UPRA” was destroyed, their organizational archive was discovered together with a cache of weapons and ammunition. Most of the arrested group members were sentenced to long-term, fifteen – twenty five years, imprisonment in correctional labor camps.

Despite the last cells of the UPRA underground defeat made by the organs of the Ministry of State Security, the search for former “bulbivtsi” continued throughout the territory of the Ukrainian Soviet Socialist Republic, including Donetsk and Crimean regions. Nevertheless, the largest number of former “bulbivtsi” kept on living in the northern regions of Rivne region. According to the documents of the State Security Committee, operational search work in this direction had lasted until 1955.

To sum it up, the activity of the “bulbivtsi” underground and the “7th Northern Group of UPRA”, as its component, was one of the phenomena of the Ukrainian liberation struggle in the post-war period. Without any connections with the leadership which was abroad and with no sufficient resources, they managed to revive their network and to continue the struggle with the Soviet authorities for another three years.

Key words: UPRA underground, OUN, “Committee of the 7th Northern Group of UPRA”, subdivisions, “bulbivtsi”, Taras Borovets, USSR, Rivne territories, Lviv.

REFERENCES

Kopii spetspovidomlen Derazhnenskoho raividdilu MDB. 1 sichnia – 20 lystopada 1948 r. Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti. Fond 10, opys 7, sprava 3. (in Ukrainian).

Kryminalna sprava Hozhoho Matviiia Hryhorovycha. 7 lypnia 1947 r. – 31 bereznia 1949 r. Arkhiv Upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy u Rivnenskoï oblasti. Fond p., sprava 10349, tom 2. (in Ukrainian).

Kryminalna sprava Yanishevskoho Stepana Pavlovycha. 28 serpnia 1948 r. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy (dali – HDA SBU). Fond 5, sprava 67426, tom 2. (in Ukrainian).

Materialy shchodo kerivnytstva i kontroliu za ahenturno-operatyvnoiu robotoiu UKDB Rivnenskoï obl. vidnosno “bulbivtsiv”. 14 kvitnia 1954 r. – 14 kvitnia 1956 r. HDA SBU. Fond 2, opys 9, sprava 3. (in Ukrainian).

Materialy shchodo kerivnytstva i kontroliu za ahenturno-operatyvnoiu robotoiu UKDB Rivnenskoï oblasti vidnosno “melnykivtsiv”. 20 lystopada 1953 r. – 25 sichnia 1956 r. HDA SBU. Fond 2, opys 9, sprava 4. (in Ukrainian).

Patsula, Yosyp i Yevhen Shmorhun. Povstanskyi rukh otamana Bulby-Borovtsia. Doslidzhennia, spohady, dokumenty. Rivne: Azaliia, 1998. (in Ukrainian).

Reabilitovani istoriiei. Rivnenska oblast (Rivne: PP DM, 2014), kn. 4. (in Ukrainian).

Reabilitovani istoriiei. Rivnenska oblast. Rivne: PP DM, 2013, kn. 3. (in Ukrainian).

Serhiichuk, Volodymyr i Stanislav Serdiuk. Taras Bulba-Borovets. Dokumenty. Statti. Lysty. Kyiv: KPP Serhiichuk M. I., 2011. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редколегії: 15 вересня 2017 р.

Прийнята до друку: 19 грудня 2017 р.